

УДК 338.43:631.1:504.06(477)

В. В. Пушний,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4637-7379>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.8.304

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАМКНЕНОГО ЦИКЛУ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

V. Pushnyi,
Postgraduate student,
Dnipro State Agrarian and Economic University

FORMATION OF AN ECONOMIC MECHANISM FOR REGULATING A CLOSED-LOOP PRODUCTION AND PROCESSING SYSTEM OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Визначено напрями удосконалення економічного механізму регулювання замкненого циклу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції в Україні з урахуванням європейського досвіду та сучасних викликів. Дослідження ґрунтується на застосуванні методів системного аналізу, порівняльного аналізу нормативно-правових актів та програмних документів, а також методів економічного моделювання. Використано дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства, а також наукові праці вітчизняних дослідників у сфері економіки природокористування та аграрної політики.

У статті обґрунтовано концептуальні засади формування економічного механізму регулювання замкненого циклу в аграрному секторі. Визначено основні інструменти державного впливу: фінансово-економічні (субсидії, компенсації, пільгове кредитування), організаційно-економічні (кооперація, кластеризація, державно-приватне партнерство), нормативно-правові (технічне регулювання, стандартизація, екологічне оподаткування). Проаналізовано європейський досвід стимулювання циркулярної економіки в сільському господарстві, зокрема в рамках Спільної аграрної політики ЄС та Плану дій з розвитку циркулярної економіки. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму регулювання замкненого циклу в Україні з урахуванням викликів воєнного часу та євроінтеграційних процесів. Особливу увагу приділено обґрунтуванню необхідності запровадження економічних стимулів для використання вторинних ресурсів, розвитку інфраструктури переробки відходів, а також впровадженню механізмів розширеної відповідальності виробника.

Purpose of the article is to substantiate ways to improve the economic mechanism for regulating the closed cycle of agricultural production and processing in Ukraine, taking into account European experience and current challenges. The study is based on the application of system analysis methods, comparative analysis of regulatory legal acts and program documents, as well as economic modeling methods. Data from the State Statistics Service of Ukraine, as well as scientific works of domestic researchers in the field of environmental economics and agricultural policy were used.

The article substantiates the conceptual foundations for the formation of an economic mechanism for regulating the closed cycle in the agricultural sector. The main instruments of state influence are identified: financial and economic (subsidies, compensations, preferential lending), organizational and economic (cooperation, clustering, public-private partnership), regulatory and legal (technical regulation, standardization, environmental taxation). European experience in stimulating the circular economy in agriculture is analyzed, in particular within the framework of the EU Common Agricultural Policy and the Circular Economy Action Plan. Proposals are developed for improving the economic mechanism for regulating the closed cycle in Ukraine, taking into account the challenges of wartime and European integration processes. Special attention is paid to substantiating the need to introduce economic incentives for the use of secondary resources, the development of waste processing infrastructure, as well as the implementation of extended producer responsibility mechanisms.

The formation of an effective economic mechanism for regulating the closed cycle in the agricultural sector requires an integrated approach that combines financial incentives, organizational support and regulatory framework. Key areas for improvement are: the introduction of differentiated environmental tax rates depending on the level of waste processing; the creation of support funds for investment projects on organic waste processing; the development of cooperative forms of waste processing organization at the level of territorial communities; the harmonization of Ukrainian legislation with EU regulations in the field of circular economy.

Ключові слова: замкнений цикл, циркулярна економіка, сільське господарство, економічний механізм, переробка відходів, державне регулювання, європейська інтеграція.

Key words: closed-loop cycle, circular economy, agriculture, economic mechanism, waste processing, state regulation, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування замкненого циклу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції є одним із пріоритетних напрямів сталого розвитку аграрного сектору України. В умовах євроінтеграційних процесів та необхідності післявоєнного відновлення економіки особливої актуальності набуває впровадження ресурсоефективних моделей господарювання, які дозволяють мінімізувати утворення відходів та максимально використовувати вторинні ресурси. Вітчизняний аграрний сектор характеризується значним обсягом органічних відходів — побічної продукції рослинництва (солома, стебла, лушпиння), відходів переробки (жом, шрот, меляса), а також відходів галузі тваринництва. За оцінками експертів, щорічний потенціал використання органічних відходів в Україні становить понад 50 млн т, однак реальний рівень їх переробки залишається критично низьким [2].

Економічний механізм регулювання замкненого циклу в аграрному секторі України наразі перебуває на стадії формування. Відсутність дієвих стимулів для переробки відходів, недосконалість нормативно-правової бази, низький рівень інвестиційної привабливості відповідних проектів зумовлюють необхідність наукового обґрунтування шляхів його удосконалення з урахуванням європейського досвіду та національних особливостей.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Проблематика економічного регулювання ресурсокористування в аграрному секторі досліджується вітчизняними науковцями в контексті сталого розвитку, циркулярної еконо-

міки та євроінтеграційних процесів. Значний внесок у розвиток теоретичних засад економіки природокористування зробили О.О. Веклич, яка обґрунтувала концептуальні підходи до еколого-економічного регулювання [1], Т.П. Галушкіна досліджувала інституційне забезпечення сталого розвитку [2]. Питання формування циркулярної економіки в аграрному секторі висвітлено в працях Н.Г. Вишневської, яка проаналізувала європейський досвід стимулювання ресурсоефективності [3], та О.В. Ковальової — досліджувала організаційно-економічні механізми використання відходів [4]. Проблемам державного регулювання аграрного сектору в умовах євроінтеграції присвячено дослідження Ю.О. Лупенка, який розглядав напрями адаптації аграрної політики до вимог ЄС [5], та М.Й. Маліка, який обґрунтував пріоритети сталого розвитку сільських територій [6].

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення економічного механізму регулювання замкненого циклу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції в Україні з урахуванням європейського досвіду та сучасних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічний механізм регулювання замкненого циклу в аграрному секторі являє собою сукупність інструментів, методів та важелів державного впливу, спрямованих на стимулювання ресурсоефективного виробництва, переробки відходів та використання вторинних ре-

сурсів. Його формування потребує врахування специфіки сільськогосподарського виробництва, а також гармонізації з відповідними механізмами Європейського Союзу.

У європейській практиці формування економічного механізму циркулярної економіки в сільському господарстві здійснюється в рамках Спільної аграрної політики (САП) ЄС та Плану дій з розвитку циркулярної економіки, прийнятого Європейською Комісією у 2020 році [3]. Основними інструментами є: прямі платежі, що стимулюють впровадження екологічних практик; еко-схеми (еко-режими) у рамках САП на 2023—2027 роки; фінансова підтримка інвестицій у переробку відходів через Європейський фонд регіонального розвитку та Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій; система розширеної відповідальності виробника для окремих категорій продукції [4].

Аналіз свідчить про суттєве відставання українського економічного механізму регулювання замкненого циклу від європейського за більшістю інструментів. Найбільш проблемними зонами є відсутність диференціації екологічного оподаткування, недостатній рівень інвестиційної підтримки проектів з переробки відходів, а також недосконалість нормативно-правового визначення статусу вторинних ресурсів.

В Україні формування економічного механізму регулювання замкненого циклу в аграрному секторі знаходиться на початковому етапі. Основними елементами існуючого механізму є: державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників у рамках бюджетних програм; екологічне оподаткування (збір за забруднення навколишнього природного середовища); окремі положення технічних регламентів щодо поводження з відходами [1].

Таблиця 1. Порівняльний аналіз інструментів регулювання замкненого циклу в аграрному секторі України та ЄС

Інструменти регулювання	Європейський Союз	Україна	Напрями гармонізації
<i>Фінансово-економічні</i>			
Пряма підтримка	Еко-схеми в рамках САП (до 25% прямих платежів)	Дотації на одиницю площі (без прив'язки до екологічності)	Запровадження екологічних платежів у структурі державної підтримки
Інвестиційна підтримка	Фонди ЄС (EAFRD, ERDF) – до 50-75% капітальних витрат	Державні програми підтримки (до 30% вартості обладнання)	Збільшення частки компенсації, створення спеціалізованих фондів
Пільгове кредитування	Програми Європейського інвестиційного банку	Часткова компенсація відсоткових ставок	Розширення переліку проектів, пов'язаних з переробкою відходів
<i>Податкові інструменти</i>			
Екологічне оподаткування	Диференційовані ставки, залежні від рівня переробки	Єдина ставка незалежно від поводження з відходами	Диференціація ставок: мінімальні – для перероблених, максимальні – для захованих
Податкові пільги	Зниження податку на прибуток для «зелених» інвестицій	Відсутність спеціальних пільг для переробки відходів	Звільнення від оподаткування прибутку, реінвестованого у переробку
<i>Організаційно-економічні</i>			
Кооперація	Розвинені мережі кооперативів з переробки біомаси	Поодинокі приклади кооперативних об'єднань	Державна підтримка створення кооперативів з переробки відходів
Кластери	Агропромислові кластери з замкнутими циклами	Кластери переважно на рівні виробництва	Формування міжгалузевих кластерів «виробництво-переробка-відходи»
<i>Нормативно-правові</i>			
Статус вторинних ресурсів	Чітке визначення у Директиві 2008/98/ЄС	Недосконалість критеріїв віднесення	Гармонізація з європейським законодавством
Розширена відповідальність виробника	Запроваджена для багатьох категорій продукції	Фрагментарне застосування	Впровадження РВВ для агропромислової продукції та упаковки

Джерело: складено автором на даними [3; 4; 5].

Аналіз діючого механізму дозволяє визначити його основні недоліки: відсутність спеціальних програм підтримки переробки органічних відходів; низькі ставки екологічного податку, що не стимулюють скорочення захоронення відходів; недосконалість нормативно-правової бази щодо статусу вторинних ресурсів; недостатній рівень розвитку інфраструктури збору та переробки відходів; відсутність дієвих механізмів розширеної відповідальності виробника. На основі проведеного аналізу та з урахуванням європейського досвіду запропоновано концептуальну модель економічного механізму регулювання замкнутого циклу в аграрному секторі України (табл. 2).

Модель передбачає комплексне використання фінансово-економічних, організаційно-економічних, нормативно-правових та інфраструктурних інструментів. Особливу увагу в моделі приділено диференціації ставок екологічного податку — від 50 грн/т для перероблених відходів до 500 грн/т для захоронених, що створює економічні стимули для впровадження переробних потужностей. Передбачено створення спеціального фонду підтримки переробки відходів з річним бюджетом 500 млн грн, що дозволить залучити інвестиції у створення 20—30 нових переробних потужностей. Важливим елементом моделі є розвиток кооператив-

Таблиця 2. Концептуальна модель економічного механізму регулювання замкнутого циклу в аграрному секторі України

Компонент механізму	Інструменти реалізації	Очікувані результати	Відповідальні суб'єкти
<i>Фінансово-економічний блок</i>			
Податкове стимулювання	Диференціація ставок екологічного податку	Зростання частки перероблених відходів	Міністерство фінансів України, Державна податкова служба
Інвестиційна підтримка	Спеціальний фонд підтримки переробки відходів	Залучення інвестицій	Міністерство аграрної політики, Міністерство захисту довкілля
Кредитне стимулювання	Компенсація 70% відсоткової ставки за кредитами на переробне обладнання	Збільшення обсягів переробки відходів на 25%	Фонд розвитку підприємництва, банківські установи
<i>Організаційно-економічний блок</i>			
Кооперативний розвиток	Програма підтримки створення кооперативів з переробки відходів	Створення 100-150 кооперативів на рівні ОТГ	Міністерство аграрної політики, обласні державні адміністрації
Кластерна політика	Формування агропромислових кластерів з замкнутими циклами	Зростання доданої вартості у переробці на 30%	Міністерство економіки, агропромислові асоціації
Державно-приватне партнерство	Концесійні угоди на будівництво об'єктів інфраструктури переробки	Залучення приватних інвестицій	Міністерство інфраструктури, місцеві органи влади
<i>Нормативно-правовий блок</i>			
Технічне регулювання	Розробка Технічного регламенту щодо використання вторинних ресурсів	Створення правової основи для обігу вторинних ресурсів	Міністерство аграрної політики, Держпродспоживслужба
Стандартизація	Впровадження стандартів якості на продукцію з вторинної сировини	Підвищення довіри до продукції з вторинних ресурсів	ДП «УкрНДНЦ», технічні комітети стандартизації
Розширена відповідальність виробника	Запровадження РВВ для агрохімікатів, упаковок, техніки	Зменшення обсягів захоронених відходів на 10-15%	Міністерство захисту довкілля, Верховна Рада України
<i>Інфраструктурний блок</i>			
Регіональні центри переробки	Створення регіональних центрів переробки відходів	Переробка 1,5 млн т органічних відходів щорічно	Обласні державні адміністрації, агропромислові компанії
Пункти збору вторинної сировини	Створення мережі пунктів прийому та попередньої обробки	Збільшення обсягів зібраної вторинної сировини на 40%	Територіальні громади, приватні підприємці
Інформаційна система	Запровадження електронного обліку утворення та використання відходів	Прозорість ринку вторинних ресурсів	Міністерство цифрової трансформації, Державна екологічна інспекція

Джерело: розроблено автором.

них форм організації переробки відходів на рівні територіальних громад. Запропоновано програму підтримки створення кооперативів з переробки відходів з наданням грантів до 2 млн грн на один кооператив, що дозволить створити 100—150 таких об'єднань.

У сфері державно-приватного партнерства передбачається укладення концесійних угод на будівництво об'єктів інфраструктури переробки відходів, що дозволить залучити приватні інвестиції у розмірі 2—3 млрд грн. Нормативно-правовий блок моделі передбачає розробку Технічного регламенту щодо використання вторинних ресурсів, впровадження стандартів якості на продукцію з вторинної сировини, а також запровадження механізмів розширеної відповідальності виробника для агрохімікатів, упаковки та сільськогосподарської техніки. Інфраструктурний блок передбачає створення 10 регіональних центрів переробки органічних відходів, розвиток мережі пунктів збору вторинної сировини, а також запровадження електронного обліку утворення та використання відходів.

ВИСНОВКИ

Формування ефективного економічного механізму регулювання замкненого циклу в аграрному секторі України потребує комплексного підходу, що поєднує фінансові стимули, організаційну підтримку та нормативно-правове забезпечення. Ключовими напрямками вдосконалення є: запровадження диференційованих ставок екологічного податку залежно від рівня переробки відходів; створення фондів підтримки інвестиційних проектів з переробки органічних відходів; розвиток кооперативних форм організації переробки відходів на рівні територіальних громад; гармонізація українського законодавства з регламентами ЄС у сфері циркулярної економіки.

Запропонована концептуальна модель економічного механізму дозволяє системно підійти до вирішення проблеми стимулювання переробки відходів в аграрному секторі. Її реалізація сприятиме зростанню частки перероблених відходів, залученню інвестицій у створення переробних потужностей, розвитку кооперативних форм організації переробки, а також створенню правових та інституційних передумов для формування замкнених циклів в аграрному виробництві.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів реалізації запропонованих напрямів, зокрема: методи розрахунку диференційованих ставок

екологічного податку; порядку формування та використання фондів підтримки інвестиційних проектів; моделей організації кооперативів з переробки відходів; дорожньої карти імплементації відповідних регламентів ЄС.

Література:

1. Веклич О.О. Еколого-економічне регулювання природокористування: теорія та практика. Київ: Наукова думка, 2021. 288 с.
2. Галушкіна Т.П. Інституційне забезпечення сталого розвитку: економіка природокористування. Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2022. 312 с.
3. Вишнеvsька Н.Г. Циркулярна економіка в аграрному секторі: європейський досвід та перспективи для України. Економіка АПК. 2023. № 2. С. 25—34.
4. Ковальова О.В. Організаційно-економічні механізми поводження з відходами в Україні: теорія та практика. Львів: Львівська політехніка, 2022. 256 с.
5. Лупенко Ю.О. Аграрна політика України в умовах євроінтеграції: напрями адаптації. Економіка і прогнозування. 2024. № 1. С. 42—51.

References:

1. Veklych, O. O. (2021), *Ekoloho-ekonomichne rehuliuвання pryrodokorystuvannya: teoriia ta praktyka* [Environmental and economic regulation of natural resource use: theory and practice], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Halushkina, T. P. (2022), *Instytutsiine zabezpechennia staloho rozvytku: ekonomika pryrodokorystuvannya* [Institutional support for sustainable development: environmental economics], *Odeskyi derzhavnyi ekolohichnyi universytet*, Odesa, Ukraine.
3. Vyshnevskaya, N. H. (2023), "Circular economy in the agricultural sector: European experience and prospects for Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 25—34.
4. Kovaleva, O. V. (2022), *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini: teoriia ta praktyka* [Organizational and economic mechanisms of waste management in Ukraine: theory and practice], *Lvivska politekhnika*, Lviv, Ukraine.
5. Lupenko, Yu. O. (2024), "Agricultural policy of Ukraine in the context of European integration: directions of adaptation", *Ekonomika i prohnozuvannya*, vol. 1, pp. 42—51.

Отримано редакцією журналу / Received: 02.04.26

Процеcеновано / Revised: 13.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 21.04.26